EGY 16. SZÁZADI VÁNDORLITERÁTOR: BARTHOLOMAEUS GEORGIEVITS

A Duna mentén élő népek közös sorsa, az élet-halál küzdelem az egyre tovább terjeszkedő török áradat ellen, majd a leigázottak keserves nyomorúsága, a távoli Nyugat-Európában a 16. század első felében riadalmat kevesebbet, inkább csak érdeklődést keltett. Arról a messzi birodalomról, mely a mesék világából csak az utolsó századokban tört be Európába, a hivatalos követségek tagjai, Hassenstein, Petanzio, Kuripeči, Remberti és Andronicus Tranquillus hozták az első híradásokat. Az utazók jelentéseikben beszámoltak a szultán környezetében tapasztaltakon kívül arról is, amit útközben láttak vagy hallottak. Nem a saját jószántából ugyan, hanem mint fogoly, hosszú időt töltött Törökországban a Sebesi névtelen: „Captivus septemcastrensis" is a 15. században. Szenvedéseiről és tapasztalatairól szóló élménybeszámolóját a 16. században sokszor kiadták. A korabeli tudomány is érdeklődéssel fordult a téma felé, és a maga koráig felkutatható földrajzi és történelmi irodalmat, beleértve az ókori szerzőket is, teljesen kiaknázta. Egnatius, Cuspinianus, Vives és Giovio, hogy csak a legnagyobbakat említsük, kialakítottak egy összeálló képet a török birodalom eredetéről, történelméről, az ott élő népek szokásairól, úgyannyira, hogy ezt az ismeretanyagot még évtizedeken keresztül lehetett excerptálni és compilálni egyaránt.[1]

Magyarország nyomorult helyzetében egyre sürgetőbben fordult a nyugati államokhoz segítségért. A wormsi birodalmi gyűlésen 1521-ben Hieronymus Balbi és Werbőczy István követek segítség helyett azt a jó tanácsot kapták, hogy kössön csak Magyarország fegyverszünetet a törökkel, ha a harcot egymaga vállalni nem tudja, de úgy, hogy abból a kereszténységre baj ne háramoljék. Még abban az évben elesett Nándorfehérvár. 1526-ban a speyeri birodalmi gyűlésről hazatérő követ, Nádasdy Tamás már a mohácsi csatában elesett II. Lajos királyt gyászoló, menekülő Mária királynéval találkozott szembe. Egy évvel később pedig már

[1] Carl GÖLLNER, *Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts,* I, Bucureşti–Berlin, 1961.

nyomtatásban is megjelent Brodarics István műve, mely ezt a tragédiát, az események tárgyalásában példás fegyelmezettséget tanúsítva, megismertette a világgal. Oláh Miklós 1530-ban Augsburgban sürgette a segítséget. A török hajóhad ezalatt elérte Esztergomot, a szultán már megostromolta Bécset és Ausztria egy részét is. Ezek az események még Erasmust is arra indították, hogy módosítsa korábbi békéltető nézeteit, hogy valamiféle barbár népekhez alkalmazott kereszténységgel kell megismertetni a törököket, amitől azok majd szelíden beilleszkednek az európai népek közösségébe. Sőt szembeszállt Luther ama nézetével is, mely szerint, akik háborút viselnek a török ellen, azok a minket vétkeink miatt büntető Isten ellen támadnak.[2] Ezt visszhangozta az első reformátor nemzedék, és ezért illette J. Fabri Luther követőit „semi Turci" megnevezéssel. A török ellen buzdító oratio mindenesetre kedvelt műfajjá lett egész Európában. Leuvenben 1536-ban Petrus Nannius egy ilyen művét Oláh Miklós baráti körében kézről kézre adva csiszolták tökéletessé. Melanchthon retorikai tankönyvében (1542) gyakorlásul ezt a témát javasolta, ajánlva, hogy nagyobb meggyőzés kedvéért ismertetni lehet a török kegyetlenkedéseit is. Eközben, 1541. június 9-én Frangepán Ferenc tartott Regensburgban segélykérő oratiót, miután két hónapig várakozott, hogy az ügy egyáltalán szóba kerüljön a birodalmi gyűlésen. A humanista remekmű még abban az évben több nyomtatott kiadásban megjelent. Viszont ugyanezen év szeptemberében az elfoglalt Budán a Nagyboldogasszony-templomban a szultán, a kalifa nevét is imába foglalták, márpedig a mohamedán törvények szerint az olyan várost, ahol ez megtörtént, a hitetleneknek nem szabad többé visszaadni. A hivatalos orátorok ténykedése nem sok eredménnyel járt, Európának a hitszakadás miatt inkább aggódó lelkiismeretét nem ők mozgatták meg, talán sokkal többet tettek az ügy érdekében a peregrinus diákok. Wittenbergben Luther és Melanchthon oltalmában 1540-től különösen sok magyar tanult. Otthonról hozott friss és szomorú élményeiknek tulajdonítható bizonnyal, hogy ezektől az évektől Luther már nem a török csapás okait elemezte, hanem a veszély elhárítására buzdított. Camerarius és Veit Dietrich is, akikről tudvalevő, hogy milyen figyelemmel és gondoskodással viseltettek a magyar ügyek és a fiatal magyar reformátor nemzedék iránt, éppen 1542-ben jelentettek meg egy-egy törökellenes röpiratot. Amikor egy Melanchthon köréből érkező peregrinus diák Strassburgban elmesélte Székesfehérvár szörnyű ostromát, az őt hallgató Bucer, Jeremiás prófétát emlegetve, őszintén meghatódott és a hallottakról nyomban értesítette barátait is.[3] Ez az egész Európát behálózó humanista levelezés pótolta e korban az újságokat, a levelek végéhez csatolt *Nova*, meg az alkalomszerűen nyomtatott *Newe Zeitung*ok szállították a legfrissebb híreket a török elleni küzdelemről. Mindezek azonban egyáltalán nem könnyítettek a magyarság sorsán. 1543-ban Melanchthon Magyar-

---

[2] *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo,* Basileae, 1530, 41–42.
[3] *Briefwechsel der Brüder Ambrosius und Thomas Blaurer,* II, Freiburg i. Br., 1910, 267.

országnak szánt iratában ki is jelentette józanul és világosan, hogy mit sem használ az európai közösségért küzdő Pannoniának, ha ígérgetik a segítséget és emlegetik a veszélyt. A szenvedést másképp kell enyhíteni. Bízni kell abban, hogy Isten az ő maradék népét a szenvedések között is megőrzi, a hódoltsági területeken is lesznek gyülekezetek és iskolák, ahol a megtisztított ige szól.[4]

És mégis voltak, akik bíztak abban, hogy az európai politikai viszonyok alakulása Magyarország helyzetében is kedvező változást eredményez. Ezt a reménységet erősítette V. Károly császárnak 1544-ben a magyar rendekhez intézett azon ígérete, hogy a következő év tavaszán saját, valamint a német birodalom haderejét személyesen fogja Magyarország felszabadítására vezetni.

Ebben a helyzetben tűnt fel Nyugat-Európában az a Bartholomaeus Georgievits (Bartol Đurdević vagy Georgijević), aki több mint egy évszázadon át tartó népszerűségét a töröktől elszenvedett, hosszú fogságának köszönhette.[5] Antverpenben adta ki tizenhárom évig tartó szenvedéseinek történetét *De ritibus et differentiis Graecorum et Armeniorum: tum etiam de captivitate illius ac caeremoniis Hierosolymitanorum in die Paschatis celebrandis libellus* címmel, valószínűleg 1544-ben. Ebben leírta, hogy a mohácsi csatában Szalkai László kíséretében vett részt, ott esett török fogságba. Megjárta Törökországot és Kis-Ázsiát, hétszer is eladták, hónapokig a nyakán is bilincset hordott, menekült a tengeren át úszva, fákon lakott, éhezett, megpróbált akarva-akaratlan mindenféle munkát, amíg végül a jeruzsálemi ferencesek között talált menedéket. Újabb kalandok után Spanyolországban lépett ismét az európai földre. Ennyi szenvedésről szóló hiteles beszámoló méltán tarthatott számot korában nagy érdeklődésre. Georgievits népszerűségét mégsem ennek a műnek köszönhette. Még ugyanebben az évben megjelentetett két újabb könyvet, egyiket a törökök eredetéről és szokásairól (*De Turcarum ritu et caeremoniis,* Antwerpen, 1544), a másikat a keresztény foglyokkal való bánásmódjukról (*De afflictione tam captivorum quam etiam sub Turcae tributo viventium Christianorum,* uo., 1544). Majd ezt követte a következő két évben újabb két munkája: *Prognoma siue praesagium Mehemetanorum, primum de Christianorum calamitatibus, deinde de suae gentis interitu* (uo., 1545) és egy törökellenes buzdító irat, *Exhortatio contra Turcas* (uo., 1546). Georgievits egyszerre a kor legnépszerűbb írója lett, kis terjedelmű, ügyesen összeállított munkáit hamarosan a legkülönfélébb nyelvekre lefordították, újabb és újabb kiadások jelentek meg a század folyamán.

Ma ismert 16. századi kiadásainak száma hetven, a század legnépszerűbb írói közül bárki is alig-alig veheti fel vele a versenyt. Műveinek gyűjteményes kiadása

---

4 *Reformatio ecclesiae Coronensis, Praefatio* = CR, VI, 173–174.

5 A Georgievitsre vonatkozó irodalom megtalálható: *Enciklopedija Jugoslavije,* III, Zagreb, 1968, 209. (Bartol ĐURDEVIĆ). Életére és műveire a legjobb: Franz KIDRIČ, *Bartholomaeus Gjorgjević,* Wien, 1920. A maga korában fellelhető anyagot összegyűjtötte GROSZMANN Zsigmond, *Georgievics Bertalan,* Bp., 1904.

megjelent 1552-ben Rómában „advenis ac peregrinis legenda”, 1560-ban ugyanezen írásait összegyűjtve kiadta Melanchthon Wittenbergben, azzal a szilárd hittel, hogy Isten az ő népét ennyi szenvedésen át is meg fogja tartani. Ha Georgievits ezen újabb műveit alaposabb vizsgálat alá vesszük, meg kell állapítanunk, hogy – első munkájával szemben – nem alapulnak teljesen az író saját élményein. Nem állíthatjuk, hogy nélkülözik a személyes tapasztalatot, mert elviselt szenvedéseire mindig szívesen visszatért, de ezekben az újabb munkákban megtalálhatók már olyan közlések is, melyek a korábbi ilyen tárgyú irodalom közkincsei. Ilyen a Sebesi névtelen, aki saját tapasztalata alapján írta le a törökök társadalmi és vallási szokásait, foglalkozott a hadviselésükkel meg a foglyokkal való bánásmódjukkal is. Élményei megörökítésében az ismeretek közlésén túl egy magasabb cél is vezette, morális és teológiai következtetések levonása. (Ezért adta ki Luther is 1530-ban!) Georgievits két művében is foglalkozik e témákkal (*De ritibus*... és *De afflictione*...), de ő nem akar mást, mint színesen, érdekesen és aprólékosan tájékoztatni arról, amit elődje sokszor csak megemlített. Bizonyos, hogy ismerte annak munkáját, és a maga műveiben mintha éppen alaposabb ismereteiről akarná meggyőzni olvasóit. Ezekből a művekből már képet alkothatunk magunknak a szerzőről is. A külvilág eseményei, a mindennapi élet jelenségei iránt friss figyelmet tanúsított, és rendelkezett is azzal a képességgel, hogy élményeit rendszerezze és megörökítse. A kor eszmei, ideológiai vagy éppen vallási-felekezeti áramlatai iránt viszont nem nagyon mutatott érdeklődést. Nyilván nem is rendelkezett magasabb iskolai műveltséggel. Külön fejezetet szentelt egyik könyvében *(De afflictione…)* azoknak a foglyoknak, akiknek nincsen semmiféle mesterségük. Szerinte ezeknek a sorsa a legkeservesebb. A tanult emberek, a papok és a nemesek, „qui in ocio vitam degerunt” teszi hozzá, talán nem minden él nélkül, ha egy martalóc kezébe kerülnek, az, mivel nem tudja őket eladni, hát sajnál rájuk költeni bármit is. Mezítláb, fedetlen fővel, rongyos ruhában, korbáccsal hajtják őket, szenvedésüknek vagy az vet véget, ha egy olyan ostoba úrra akadnak, aki ilyen értéktelen árut is megvásárol, vagy a halál, de holttestük ilyenkor a kutyák és keselyűk martaléka. Közben ismételten megemlíti, hogy a török mennyire semmire se tartja a mesterséget nem tudó foglyokat. Nem tartozott sem a literátusok, sem a papok, sem a nemesemberek közé, ezt ebben a fejezetben elárulja, sőt mintha egyet is értene a törökökkel abban, mert ezeket a szerinte nyilván élhetetlen embereket ő se tartja sokra.

Prognoma című művében egy török jóslatot közölt arról, hogy a szultán legyőzi a keresztényeket, majd amikor már uralma megszilárdulni látszik, házakat épít, szőlőket telepít, kertjeit kerítéssel veszi körül stb., akkor a keresztények ismét megfutamítják. A török szöveget szavanként fordította és magyarázta nyilvánvaló bizonyságául annak, hogy egyéb művei is megbízható tudósítások. A jóslat mint műfaj, igen népszerű volt, különösen különféle, ellenőrizhetetlen keleti forrásokból

merített változata.[6] A reformátorok is szívesen felhasználták, hatásos eszköz volt a bűntudat növelésére. Melanchthon éppen Georgievits műveit közreadva (1560), Johann Hilten próféciájára hivatkozott, mely 1600-ra tette a török győzelmét Olaszország és Németország fölött.

A kortárs irodalommal a legtöbb egyezést Georgievits *Exhortatió*ja mutatja. A század teljesen papírízű és a valóban előadott buzdító beszédeinek mindegyikével összevetni szinte lehetetlen, de fölösleges is Georgievits művét. Többször idézik egyes népekről adott jellemzéseit: „Quid Hungaro audacius? Quid Germano uastius? Quid Gallo procerius? Hispano solidius? Quid Italo sapientius? aut Polono robustius?", de ilyen testi-lelki kiváló képességek ellenére a keresztények hadi erkölcsei megromlottak, mert a táborban „latrocinatur Hungarus, praedatur Hispanus, potat Germanus, stertit Bohemus, oscitat Polonus, libidinatur Italus, Gallus cantat, Anglus lurcatur, Schotus heluatur". Megállapították már, hogy e kortársainál kedvelt, sokszor és sok változatban előforduló megfogalmazások között Georgievitsé valószínűleg Erasmus *Encomium moriae*jának ismeretén alapul.[7] Korában nagyon népszerű témát érintett akkor is, amikor a kereszténység felszabadítására siető fejedelmek között megígéri János papkirálynak, az indiai mesevilágban élő, de már megkeresztelkedett fejedelemnek a segítségét is. E sok feldolgozásban közkézen forgó história hőse „Johannes presbyter, imperator Indiae" persze az ő számára is még valóságos személy, akiről már jeruzsálemi vendéglátóinál hallhatott, mert az első ferences missziók célja éppen ennek az országnak elérése volt. A históriának sok irodalmi feldolgozása ismert, és Georgievits leuveni tartózkodása idején, ugyanott jelent meg Damiano a Goes-nek, a sokfelé megfordult utazónak két munkája is János papról és birodalmáról.[8]

Georgievits korában is páratlan népszerűségét ezekkel az újabb műveivel szerezte. Ezek megértek újabb és újabb kiadásokat, köztük olyanokat is, melyek a kor szokása szerint a szerző tudta nélkül, csak a nyomdász vállalkozó kedvéből láttak napvilágot. Első könyve, a kalandos önéletrajz, melyet ma a legnagyobb érdeklődéssel olvasunk, teljes egészében többé soha nem jelent meg. E furcsa tény magyarázatául aligha hozhatunk fel mást, mint azt, hogy a művek terjesztéséből és

---

6 J. DENIS, *Les pseudo-prophéties concernant les Turcs au XVIe siècle,* Revue des Études Islamiques, 2(1936), 201–220.

7 TURÓCZI-TROSTLER József, *Az gallus virágéneket fú…* = T-T. J., *Magyar irodalom – világirodalom,* I, 167–171.

8 *Fides, religio, moresque Aethiopum sub imperio Pretiosi Joannis,* Lovanii, 1540 és *Aliquot opuscula, epistolae aliquot preciosi Ioannis Paulo Iovio et ipso Damiano interpretibus,* Uo., 1544. János pap históriájának népszerűségére nálunk a 16. században csak két példával utalunk. 1533-ban Zalaházy Tamás egri püspök írta Nádasdy Tamásnak: „Mitto tibi historiam cognitu jucundissimam regis Aethyopum, quem omnes nationes, ut Hungari, Janum Papum apellant." G. PRAY, *Epistolae procerum Regni Hungariae,* III, Posonii, 1806, 43. A század második felében, 1573-ban Kalotaszegen Valkai András magyar nyelvű históriás éneket írt róla.

eladásából járó haszon a nyomdász-kiadót illette, aki ismerte olvasói ízlését, tudta, milyen műre van szüksége, és kiadói érdekeinek megfelelően irányította a szerzőt is. A császári privilégium a kalózkiadások elleni 100 forint büntetéssel, valamint a példányok elkobzását tartalmazó fenyegetéssel ott is van majd minden kiadás címlapján. A nyomdász ügyességére vallanak a kötetek végén egyre terjedelmesebbé váló, idegen nyelvekből való szemelvények és minták is. Ez is a kor igényének ismeretét tanúsítja, azét a korét, amely a Biblia tanulmányozásához szükséges három szent nyelv ismerete után már más nyelvek tanulmányozásához is kedvet kapott. Georgievits tárgyi ismeretei mellett fogsága során megtanult jól törökül, és egyéb keleti nyelvekben is szerzett bizonyos ismereteket.[9]

Hazájától távol, amint maga írta, mindenéből kifosztva alig hihető, hogy kedvtelésének hódolt írásműveivel. Hol és hogyan élt, miből tartotta fenn magát, ezek azok a kérdések, amelyekre eddig a vele foglalkozó irodalom nemigen tudott választ adni. Ha életkörülményeiről valamit is sikerül felderíteni, abból következtethetünk ennek a literátus középrétegnek az életmódjára is. A rá vonatkozó külső adat olyan kevés és elenyésző, hogy egyelőre meg kell elégednünk műveinek tanúságtételével.

Georgievits életét nyomon követni olyan vállalkozás, mint a búvópatak útját felderíteni. Évek telnek el, míg egy-egy újabb kötet ajánlásából megtudjuk, hogy Európában éppen akkor hol tartózkodott. Első műveinek előszavát Leuvenben keltezte 1544-ben, és az ajánlást Louis van Praethez, V. Károly császár befolyásos tanácsosához intézte, „aki Belgiumba kerülésétől pártfogolta". Van Praet Flandria kormányzója, akit Erasmus és Vives is „fortissimus patronus"-ának nevez,[10] bizonyára támogatta valamivel, de bátoríthatta is. Az ugyanezen évben megjelent *De afflictione* ajánlása már egyenesen V. Károly császárhoz szólt. A humanista szerzők jövedelmének sokszor egyedüli forrása a megnyert patrónus támogatása volt. Erasmus tiltakozása, mintha ő valaha is ilyesmire kacsingatott volna dedikációival, még csak erősíti ezt a közismert tényt.[11] Georgievits a következő évben (1545) Wormsban járt, az éppen ott ülésező birodalmi gyűlés híre csalogatta oda. Itt kiadott új műve, a *Prognoma* ajánlását Otto Truchsess von Waldburg augsburgi püspökhöz intézte. A császár nem jelent meg a birodalmi gyűlésen, az előző évben a magyaroknak ígért hadjáratot is elhalasztotta, teljhatalmú megbízottja a fent említett bíbornok volt. Georgievits ezután se adta alább, dedikációit következő köteteiben is Miksa főherceghez, Zsigmond lengyel királyhoz, vagy a pápák közül

---

[9] W. HEFFENING, *Die türkischen Transkriptionstexte des Bartholomaeus Georgievits aus den Jahren 1544–1548,* Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, 27(1942), No. 2; NÉMETH J., *Die türkische Sprache des Bartholomaeus Georgievits,* Acta Linguistica Hungarica, 18(1968), 263–271.

[10] H. VOCHT, *History of the Foundation and the Rise of the Collegium Trilingue Lovaniense, 1617–1660,* IV, Louvain, 1966, 276.

[11] K. SCHOTTENLOHER, *Die Widmungsvorrede im Buch des 16. Jahrhunderts,* Münster, 1963, 6–11.

III. Gyulához és V. Pálhoz intézte. Bíbornokok és püspökök már ritkábban fordulnak elő a megtiszteltek között. Ilyen magas igény viszont csak az ünnepi kalácsot, de nem a mindennapi kenyeret biztosította.

Hétköznapjaihoz közelebb visz talán, ha a köteteihez csatolt ajánlóversek szerzőit vesszük szemügyre. Cimber Arbussiensis lector Graecus, Ioannes Gottschalcus Brabantius poeta laureatus antverpeni és leuveni humanisták és iskolamesterek voltak, de nem a Collegium Trilingue tanárai. Úgy látszik, hogy Georgievits se volt kapcsolatban a városnak ezen híres intézményével. Cornelius Scribonius Grapheus, Antverpen város jegyzője, Erasmus barátja is növelte egy kötete tekintélyét versével. Első kötetének élén Jacobus Jasparidianus dán humanista verse áll. Bizonyára ő volt az, aki Georgievits 1544-ben megjelent művének egyidejű dán nyelvű kiadását gondozta. Jasparidianus már pártfogóra talált: a Németalföldet kormányzó Mária magyar királyné titkárának, Oláh Miklósnak kíséretébe tartozott, vele utazott 1539-től 1541-ig, és állítólag járt Magyarországon is.[12] Versében védencét V. Károly és Mária királyné oltalmába ajánlja, mert irántuk való hűségből nem lett törökké. Nyilvánvaló, hogy Georgievits is ebbe a körbe szeretett volna bejutni. A *Prognoma* előszavában említi is, hogy értesüléseit ebből a környezetből szerzi. Hivatkozik Christoph Hofkircherre (talán Christophorus Feinerinus?) és Georg Euskerre, akik Mária királynénál jártak követségben.[13] Az újonnan szerzett hírek pedig arra vonatkoznak, hogy vannak még Magyarországon, akik megakadályozhatják a török előnyomulását. Felsorolja püspökeinket, majd ezeket követik név szerint „proceres in Hungaria", minden nagy családunknak legalábbis egy-egy képviselője, külön is méltatva. Közben nyilván arra gondolt, hogy akik egy egész ország ügyét oltalmazzák, azok között csak akad majd egy, aki ennek a szerencsétlen, sokat hányódott peregrinusnak is végre oltalmat nyújt. Georgievits értesülései egyébként valóban frissek, mert 1545 márciusában már tudott arról, hogy a király a Podmaniczky testvéreknek megkegyelmezett, ami a februári nagyszombati országgyűlésen történt. Említi, mint akikre a nemzet bizton számíthat, Nyári Ferencet és Horvát Bertalant, akiknek 1544-ben, a szalkai mezőn aratott diadaláról írta első, úgynevezett újságoló énekét Tinódi, és éppen azért, hogy az országgyűlésen szétosztogassa.

Georgievits 1544 nyarán hosszabb útra kelt, ellátogatott Wittenbergbe, ahová, úgy látszik, a hírközlés vágya vitte. Az év májusában meghalt Leuvenben Jacob Latomus teológus, Luther régi ellenfele. Halálos ágyán bevallotta, hogy jó lelkiismerete ellenére harcolt a lutheri hitelvek ellen. Georgievits ezzel a hírrel

---

[12] E németalföldi humanistákra: *Biographie Nationale,* VIII, Bruxelles, 1884/6, 19–20, V, 1876, 721–725, X, 1888/9, 490–493. *Oláh Miklós levelezése,* Bp., 1875.

[13] Christophorus FEINERINUS, *Clypeus defensoris ecclesiae catholicae,* Viennae, 1550. Bevezetésében elmondja, hogy Mária királyné papja volt. Georg Eusker Körmöc város jegyzője volt.

állított be Wittenbergbe, a közlés Luthert is, Melanchthont is nagyon megörvendeztette. Melanchthon még aznap két levélben is továbbította a hírt. Georgievits néhány napi vendégeskedés után ismét útra kelt, most már felszerelve a reformátorok szíves hangú ajánlólevelével: igaznak tartják, amit fogságáról mesél, tisztességes céllal vándorol, minden vendégszerető ember oltalmába ajánlják. Melanchthonnak különösen kedves volt az a hír, hogy Örményországban is virágzik a keresztény egyház és a hittudomány.[14] Georgievitsnek talán ez volt egyetlen találkozása a reformációval, mert egyébként az új hit szele még csak meg sem érintette. Rómában, 1555-ben megjelent gyűjteményes kötetének a pápához intézett dedikációjában „Lutherani, Cuingliani, Anabaptisti" és egyéb „heresiarche"-t emleget.

Az 1545-ös *Prognoma* ajánlólevelében felsorolt magyarországi előkelőségek között valóban pártfogót keresett, mert 1547 tavaszán Erdélyben tűnt fel, Nagyváradon, a tényleges hatalmat gyakorló Fráter György közelében, akit egyébként ugyancsak szerepeltetett a törökverő hősök között. A váradi ferences kolostorban, nagy hallgatóközönség előtt, pünkösd vasárnapján hitvitába bocsátkozott egy török dervissel.[15]

Ezt a jeles szereplését érdemes alaposabban szemügyre vennünk. A külső körülményekről ő maga tudósít: a helyszín a ferences kolostor. Váradon ekkor még Szent Ferenc rendjének két rendháza is volt, egyik a marianusoké, a másik a salvatorianusoknak (cseri barátoknak) Szentlélekről elnevezett kolostora. Ez utóbbiban tartották másodévenként, éppen pünkösd vasárnapján a rend közgyűlését, melyre a rendtagok mindenhonnan összegyűltek. A hitvita éve éppen két közgyűlés közé esett, a helyszín talán éppen ezért ez utóbbi kolostor lehetett, ahol megszokott volt, hogy pünkösd vasárnapján a város lakói meg az ünnepre besereglő környékbeliek épületes látványnak legyenek tanúi. Georgievits leírja, hogy a vita minden rendű és rangú nézősereg előtt zajlott le. Jelen lehettek elsősorban a ferences atyák, akik közül egyik-másiknak fennmaradt könyvei tanúsítják, hogy igen alapos teológiai műveltséggel rendelkeztek. Az éppen ekkor, e kolostori székhelyhez tartozó Tövisi Mátyásnak és a Perényi János udvarában lelkészkedő Cserőgyi Benedeknek komoly könyvtára volt, Báthory András papját, Nádasdi Bálintot meg Franciaországba küldte ki tanulni és Párizsból hozatott számára könyveket.[16] A nevezetes eseményre mint a rend tagjai, bizonyára mindnyájan begyűltek a kolostorba. De ott lehetett a rend marianus ágának pro-

---

[14] CR, V, 462–463, 463–464. és 467.

[15] *Pro fide Christiana cum Turca disputationis habitae, et mysterio sanctae Trinitatis in Alchorane inuento, nunc primum in Latinum sermonem uerso, breuis descriptio. Authore Barptholomaeo Georgievits,* Cracoviae, 1548.

[16] KARÁCSONYI János, *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig,* I, Bp., 1923; SOLTÉSZ Zoltánné, *XVI. századi könyvgyűjtők kötetei a gyöngyösi műemlékkönyvtár antikvagyűjteményében* = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1965/66, Bp., 1967, 116–148.

vinciálisa, az ugyancsak Váradon lakó Szegedi Gergely is. A kor legtekintélyesebb apologétája volt, 1538-ban a segesvári hitvitán egyedül ő képviselte következetesen a katolikus álláspontot, ő küzdött írásaival is Dévai Mátyás ellen, és ha kellett, Sopronba is őt hívták, hogy felvegye a harcot az új hit terjesztőivel. Jelen voltak bizonyára a váradi káptalan tagjai és a nemesek közül is jó néhányan, meg a városi népből mindaz, aki egyáltalán odaférkőzhetett. Ezért írta Georgievits méltán büszkén, hogy nem egyházi ember létére magára vette a kereszténység védelmének ügyét, mint valaha Dávid Góliát ellenében, úgy vállalkozott most ő a küzdelemre, melyet monomachiának nevez. A hasonlat azért is találó, mert fontos az ügy, amelyért harcol, de legalább olyan fontos a bajvívó megdicsőülése is. Az országnak ez a része ezekben az években már sorozatos hitviták színhelye, csakhogy a „vetteködés" ekkor már a protestánsok és a katolikusok között támad (a volt ferences Sztárai *Comoediá*ja 1550-ben már nyomtatásban is megjelent!), ahol a vitában az eszmék diadalra juttatása az egyetlen cél. Talán éppen ezért rendezték meg, a nagyon elszaporodott hitviták ellensúlyozására, katolikus oldalról ezt a látványos mérkőzést. Cselebi dervis már régebben zaklatta Fráter György környezetét, hogy valakivel megmérkőzhessék, de nem akadt, aki megfelelően tudott törökül, s ekkor érkezett a városba ő – így tudósít a körülményekről Georgievits. Az ámuló hallgatóság, mit sem értve a vitából, bizonyára csak a pergő török párbeszédet csodálta. Az első kérdést a dervis tette fel: hol volt Isten a világ teremtése előtt? Georgievits azt válaszolta, hogy önmagában, azaz ott, ahol most is van. A török ellenvetését, hogy egy fényes felhőben lett volna, fölényesen elutasította, mert hisz akkor a felhő megelőzte volna a világ teremtését. Ezután felírt néhány sort a Koránból, bizonyára a nézők nagy ámulatára, és bebizonyította, hogy az a Szentháromságot jelenti. A teljesen megszégyenült dervist bevezette a templomba, és kérdésére, hogy vajon a keresztények szobrokat és képmásokat imádnak-e, azt válaszolta, hogy azok csak emlékeztető jelek. Abban viszont igazat adott a töröknek, hogy a templomban az Isten házát őrzők hanyagsága miatt szaladgálnak szanaszét a kutyák. (Ezt a feddését később önálló műben adja közre *Modesta increpatio* címmel.) Végül megtanította a dervist törökül a Miatyánkra (szövegét a következő évben, 1548-ban megjelentette Bécsben és Krakkóban is). A vita Georgievits teljes győzelmével végződött.

A bécsi kiadást Miksa főhercegnek ajánlotta, mint már korábban Antverpenben megjelent *Exhortatió*ját is. A kötetben új ajánlóvers van, szerzője Nikolaus Polites (Bourgois), a bécsi egyetem tanára, aki nem régóta tartózkodott Bécsben. Három honfitársával együtt 1544 után hívták meg Flandriából. Ő is és társai is, Andreas Dadius, Wilhelm Coturnossius és Johannes Ramus az újjászervezett filozófiai fakultáson lettek tanárok, és azonnal megtalálták helyüket

Bécs szellemi életében is.[17] Nem találunk utalást, de mégis nagyon valószínűnek tartjuk, hogy a németalföldi tudósok bécsi meghívásukat Oláh Miklósnak köszönhették. Mária királyné titkára, németalföldi szolgálata után, 1543-tól Bécsben egyre nagyobb tekintélyre tett szert, előbb zágrábi püspök, majd alkancellár lett. Oláh Miklós és a flandriai professzorok kapcsolatára mutat, hogy Johannes Ramus költő, a görög nyelv tanára több művét neki ajánlotta, négy magasztaló verset is írt hozzá.[18] 1550–1551-ben megjelent műveit egybeköttette és aranyozott dedikációval a kötéstáblán nyújtotta át Oláhnak.[19] Georgievits Politest kérte meg az ajánlóvers írására. A régi ismeretség mellett az is indíthatta erre, hogy mint annak idején Németalföldön, úgy most Bécsben járva, ehhez a körhöz szeretett volna valamilyen módon kapcsolódni. Nyilvánvalóan itt is pártfogót keresett arra az esetre, ha Fráter György birodalmában nem lelné meg a biztos nyugalmat. Mint ahogy nem is találta meg, talán nem is csak életének külső körülményei miatt.

Korábban Szapolyai János udvarában élt Erdélyben, majd pedig özvegye szolgálatában volt Verancsics Antal (Antun Vrančić), a dalmáciai humanista, aki 1549 végén arra szánta el magát, hogy az ország nyugati felébe települjön át. Fráter Györgytől és Izabella királynétól elbocsátó levelet kapott és Váradról útra kelt. Nem vitt magával testvérén kívül mást, mint „Dalmatam illum exulem, quem adhuc apud me foveo patriae charitate, quod receptum nusquam habeat", meg öt szolgát. Útjuk közben az elvetemült szolgák Krakkón túl meg akarták őket ölni, hogy a velük levő kincseket megkaparintsák, de szándékuk meghiúsult. Verancsics a kaland után megérkezett Sárvárra, Nádasdy Tamás birtokára, hogy ott várja meg, amíg a király kegye valami megbízatás vagy méltóság formájában felé fordul.[20] Meggyőződésünk, hogy az a dalmáciai menekült, akiről szülőföldje iránti szeretetből gondoskodott, mivel nem bírt semmi jövedelemmel, akit Váradról is magával hozott: Bartholomaeus Georgievits volt. Nem sokkal Verancsics Sárvárra érkezése után ugyanis vele is Nádasdy környezetében találkozunk. Verancsicsnak honfitársai iránti megkülönböztető szeretete közismert; elég, ha levelezését végiglapozzuk, itt is, ott is dalmatákkal találkozunk, akiket valami módon támogatott. Georgievits első műveiben „Hungarus"-nak írta magát, később, ha szülőföldjét akarta megjelölni, akkor „de Croatiá"-t írt, valahonnan Horvátországból származott. Verancsiccsal hozható kapcsolatba *Disputatió*jának krakkói kiadása is. Ennek ajánlását Zsigmond len-

---

[17] J. ASCHBACH, *Die wiener Universität,* III, Wien, 1888, 49. és 241–243.

[18] Az ajánlások: *Hesiodi ... poemation ... Herculis clypeo ... Latino carmine redditum,* Viennae, 1550, és *Epigrammata ex thesauris Graecorum deprompta, uo.,* 1551. Dicsőítő versek: *Symmicta elegiarum et epigrammaton Latinorum, uo.,* 1554.

[19] MTAK, Ráth-gyűjtemény, 1735.

[20] *Verancsics Antal összes munkái,* VII, Pest, 1865, 13–18.

gyel királyhoz 1548 január elején keltezte Krakkóból, ekkor Verancsics is ott tartózkodott. A király számára készült példány, kötésén az aranyozott dedikációval, ma is megvan.[21]

Georgievits életének következő szakaszát illetően nincs szükségünk feltételezésre, mert arról ő maga számolt be most megtalált, mindmáig egyetlen ismert saját kezű levelében, melyet 1550. június 20-án írt Nádasdy Tamásnak:

Magnifice Domine Seruitiorum nostrorum perpetuam commendationem. Significamus Spectabilj et Magnifice D. V. nos licet pluuia molestatos, saluos tamen et incolumes decimo quarto Calendis Julij hora undecima, ad castrum magnitudinis Vestrae Kapuwar dictum appulisse, et omnes pueros, uniuersamque familiam M. V. in bona valetudine reperisse, et nichil eis deesse praeter diu desideratam Celsitudinis Vestrae presentiam. Quamuis non adeo urgebat nos eidem M. V. aliqua necessitas scribere, sed solum nunctii commoditate moti, uisum fuit M. V. de aduentu nostro huc, certam facere. Caeterum prout nuper de obseruando ordine seu tempore, sumendi cibi: cum M. V. in presentia Danielis mentionem feci: hoc ipsum et nunc fieri optamus, ut tandem rectius rebus nostris et nobilium studiis, ac discipline consulere ualeamus, nam necessum est ut hora decima prandium, quinta uero cenam, (quod etiam in uniuersitatibus ubique diligenter obseruatur) paratam habeamus, que per unam horam durabunt, interim puer meus praelecturus est caput unum ex Biblia, feriatis uero diebus de tempore Epistolas et Euangelia, interim nos de soluendis difficilioribus locis consultabimus, ita uisum est omnibus, nisi V. M. displiceat. Deinde consultum est nobis ne grauentur multis lectionibus, nisi prius lecta, bene memorie commendentur, reliquum in aduentu M. V. melius per eandem disponentur. Preterea, sunt nonnulj calciamenta non habentes, et primus magister Daniel, igitur M. V. committat, eiusdem uices gerentibus, ne quispiam deesset, sed omnia (ut etiam speramus fore) recte, et honesto ordine fierent. Nos uero pro uirili nostra, officio nostro satisfacere conabimur, ita ut et M. V. optime contenta de nobis erit, cui nos nostraque obsequia humilime commendamus. Quam Deus optimus Max. diu foelicem patriae, amicis, et studiosis omnibus, simul, et Charissimam consortem eius seruet et incolumem. Date In Capuwar 12 Calendis Julij 1550. Eiusdem Celsitudinis Vestrae

Clientes deditissimj, et fidelissimj

Barptholomaeus Georgievits [et] collegae

[Kívül:] Spectabili et Magnifico domino D. Thomae Nadasdino etc. dno sibi graciosissimo exhibeantur in Sarwar[22]

---

[21] OSZK, Apponyi-gyűjtemény, 1746.

[22] Eredetije: MOL, Kamarai levéltár, E 185, Nádasdy család levéltára, Missiles.

Georgievits tehát új pártfogóra talált, és méghozzá Nyugat-Magyarország legtekintélyesebb birtokosánál, Nádasdy Tamásnál, aki a valamilyen szálon tőle függő, környezetébe tartozó familiárisait szívesen segítette tovább az érvényesülésben. A már korábban elnyert horvát báni tiszte után ekkor országbíró volt, közjogi méltósága, nagy vagyona és megnyerő személyes tulajdonságai udvarát egyaránt vonzóvá tették. A korabeli szokás szerint udvarában más családbeli nemesifjak is nevelkedtek. A községek elemi fokon levő iskolái és a városi partikuláris iskolák mellett ez az oktatási „intézmény" nagyon jelentős volt. Nemesifjak számára kisebb és nagyobb udvarokban mindenütt lehetőség volt, hogy mint a család tagjai felkészüljenek az életre. Hogy a vitézi élet mellett a „bonae litterae"-nek mennyi szerepe volt ezeknek a fiataloknak a formálásában, az nyilvánvalóan a ház urának egyéniségétől és ilyen irányú igényétől függött. Az oktatás szintjét viszont egyfelől a tanár, a praeceptor ismeretei, tanultsága szabta meg, másfelől az, hogy tanítványaival az ismereteknek milyen fokáról kellett elindulnia. A Nádasdy családról és más nemesi udvarokról mint az ifjak nevelő otthonáról már sokan írtak.[23] Mégis az ott folyó tanulmányok menetéről, a tanárokról, vagy éppen a tananyag elsajátításához szükséges tankönyvekről semmit se tudunk. Közép- és főnemes ifjaink közül a század második felében csak kevesen végeztek külföldi egyetemet, humanista műveltségüket azoktól a tanítóktól, „mesterek"-től szerezték, akik maguk általában még csak középszerű humanisták se voltak. Ezért is örvendetes gyarapodást jelent a kor ismeretéhez Georgievits levele, mert nemcsak az újdonsült praeceptor személyére vonatkozóan, de megbízatásáról is érdekes tudósításokat tartalmaz.

Vegyük szemügyre először tanítványait. A Nádasdy házaspárnak ekkor még nem volt gyermeke. Sajátjukként gondoskodtak elsősorban török fogságban levő sógoruknak, Maylád Istvánnak fiáról, Gáborról, és az ugyancsak rokon Blagay Ferencről. Maylád Gábort, Nádasdy húgának fiát, apja iránti könyörületből nevelték, de a fiú hanyagságával és csínyjeivel sok bosszúságot okozott környezetének. Blagay Ferenc Nádasdynénak volt rokona a Frangepán család révén, birtokai a horvát végeken voltak, és a török előretörésével egyre fogytak. Szelíd, sokat betegeskedő fiú volt, apját korán elveszítette, nyugodt oltalmat talált a sárvári udvarban. Hosszabb-rövidebb ideig ott élt ez idő tájt a Zichy és a Pálffy család egy-egy sarja, valamint Bánffy János és Báthory Gáspár is.[24] A köznemesi családok fiai között Bornemisza, Botka és Kerhen nevű ifjakkal találkozunk, és ott nevelkedett Oláh Miklós unokaöccse, Oláh Tamás is. A családfő sokat volt

---

[23] TAKÁTS S., *A magyar és a török íródeákok* = UŐ, *Rajzok a török világból,* I, Bp., 1915, 1–104; SINKOVICS I., *Európai műveltség a magyar végvárak mögött,* Száz, 77(1943), 154–172.

[24] *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése,* Bp., 1882; THALLÓCZY L.–BARABÁS S., *A Blagay család oklevéltára,* Bp., 1887; KUMOROVICZ L. B.–KÁLLAI E., *Kultúrtörténeti szemelvények a Nádasdiak 1540–1551-es számadásaiból,* I–II, Bp., 1959, passim.

távol, ilyenkor is, de általában is, Perneszith György ügyelt föl az ifjak nevelésére, aki Nádasdy vikáriusa volt minden udvarában történő ügyben. Műveltsége, melynek alapját még a Mohács előtti esztergomi érseki udvarban nyerte el, és korában számottevő, modern könyvtára sejtetnek valamit abból, hogy az ifjak nevelésében milyen követelményei voltak.[25]

Georgievits elődе a praeceptorságban Macarius-Bódog József volt, aki a krakkói egyetem után évekig Wittenbergben tanult Melanchthonnál. Peregrinációja során meglátogatta a svájci reformátorokat is és nagy könyvtárat gyűjtött. Könyvtára, éppen a reformációs irodalomban, nagy hasonlóságot mutat Perneszits könyvtárával. Három évig élt Nádasdy udvarában mint nevelő, majd patrónusa támogatásával olasz egyetemeken folytatta tanulmányait.[26] Képzettsége, nevelői adottságai meghaladták a nála jóval kisebb műveltséggel rendelkező Georgievitsét. Ez utóbbit viszont személyes élményei miatt nagy érdeklődéssel fogadták abban a környezetben, ahol a tíz éve török fogságbán sínylődő Maylád István sorsán sokat keseregtek. Ugyancsak szívesen fogadhatták azért is, mert tanítványai, ezeknek a dél-dunántúli családoknak fiai, a török foglalta területekről menekültek, vagy a veszély torkában élő horvát birtokos családokkal sok szálon tartottak fenn rokonsági kapcsolatot.

Nevelői állását 1550 tavaszán foglalta el. A fiúk az év egy részét Bécsben töltötték praeceptorukkal, ahonnan Nádasdy megbízottja elégedetten jelentette: „Toábá az uj mester felől azt irhatom kgd-nek, hogy bizon jól keszte az gyermekeket tanéltatni, és meg látya kegyelmed, hogy csak esztendeik legyen az gyermekekkel, másképen látja kegyelmed őket, mind erkölcsekbe s' mind tudományokba... Az Dániel es azt mongya, hogy az az igaz modus az gyermek tanéltásba az mint az uj mester kezte."[27]

Ez az itt említett Dániel valami segéde lehetett Georgievitsnek, Ulm környékére való volt, teljes nevén Daniel Pictor Reitlingiusnak írta alá magát. Verancsics dicsérte verseit, és egy Nádasdyt dicsérő versezete fenn is maradt. A fent idézett bécsi tudósító vele már korántsem volt úgy megelégedve, csak ivott „conterraneosi"-val, a többi németekkel, ígérgetve, hogy majd Magyarországon „minden diligenciáját ráveti" ti. a gyermekekre.[28]

---

[25] KOVÁCS S. I., *Bornemisza Péter mecénásának könyvtárjegyzéke 1560-ból,* ItK, 66(1962), 83–89; BORZSÁK I., *Perneszith György könyvjegyzékéhez,* Uo., 628–633.

[26] Részletesen: *Ein ungarischer Schüler Melanchthons: Josephus Macarius,* Acta Classica Universitatis Scientiarum Debrecen, 4(1968), 107–117. Magyarul a jelen kötetben: 243–259.

[27] Sárkány Antal Nádasdynak, Bécs, 1550. ápr. 26 = *Magyar levelek a XVI. századból, Hetedik közlemény, Sárkány Antal levelei Nádasdy Tamáshoz,* közli Dr. KOMÁROMY András, TT, új folyam, 9(1910), 375–404; 383.

[28] Levelei és verse: MOL, Kamarai levéltár, E 185, Nádasdy család levéltára, Missiles, 30. d. Verseiről: VERANCSICS, *i. m.,* 26–27. és 29–30. Nevelői állásából éppen Perneszith tette ki „Gyergy uram… az pictorral nem achatának, kü tevé az királságbul, auagy nem tudom, ha

Június 20-án Georgievits a gyerekseregggel Kapuvárba, Nádasdy birtokára érkezett. Erről értesíti patrónusát, meg arról, hogy életrendjüket szigorúan meg akarja szabályozni, méghozzá a külföldi „universitas”-ok mintájára. A reggelit tíz órakor kéri, az ebédet meg ötkor, az egyórás étkezés alatt segéde felolvas egy-egy fejezetet a Bibliából, ünnepnapokon a Szentleckét vagy az Evangéliumot. Közben a nehezebb helyeket megbeszélik. Egyik tanítványa leveléből tankönyveiket is ismerjük, Perneszithtől Erasmus műveit kérte, az *Apophthegmatát* és a *Colloquiát* meg egy Bibliát.[29] Aki ezeket a könyveket forgatni akarta, annak már túl kellett lennie a Heyden Sebald–Sylvester János-féle elemi tankönyvek ismeretén. Mindkét mű, de különösen az *Apophthegmata,* a görög és római szerzőkből vagy szerzőkről összeállított elmés történetek gazdag gyűjteményének ismerete, már átlagon felüli műveltséget biztosított. A mester válogatása alapján nyilván csak egyes részleteket olvastak belőle. Inkább a régi praeceptor, Macarius dicsőségére válik e magas szint, mintsem Georgievitsére. Tanítványai közül az egyik megköszöni Nádasdynak, hogy dominus Bartholomaeusszal elküldte a kért könyveket, ugyanakkor megemlíti, hogy „Joannes praeceptor noster observandissimus egrotatus”.[30] A hangsúlyos „observandissimus” miatt szívesen gondolnánk a lába miatt sokat szenvedő Sylvester Jánosra, aki bécsi professzorsága idején is sokat tartózkodott a Nádasdy-birtokokon. A közkézen forgó Erasmus-köteteket is szakavatott kézbe tudnánk így helyezni.

A birtokok gondosan vezetett számadáskönyveiből látjuk, hogy Georgievits mindennapi szükségleteiről is gondoskodtak. Bécsből való elindulása előtt, június 14-én kapott az úr utasítására egy tallért. Egy hónap múlva, amikor felszabtak egy vég posztót, és az udvar minden tagja megkapta a maga járandóságát, ő is kapott egy dolmányra való világoskék lörömbergi posztót.[31]

Nem tudjuk, meddig maradt Nádasdy környezetében. 1551 májusában mindenesetre Bécsben volt, és *Disputatió*ja 1548-as kiadásának egy példányát „ismét” átnyújtotta Miksának, gondoljuk, hogy ezzel valamit el óhajtott érni.[32] Egy évvel később, 1552 szeptemberében Rómában adta ki összegyűjtött műveit, melyben Török Bálintról és Maylád Istvánról nem tudja, vajon élnek-e. Mindkettőjük halálhíre már az előző év derekán egész Magyarországon ismeretes volt, tehát még ez előtt távozott el az ebben a kérdésben nagyon is érdekelt Nádasdy család kötelékéből. Rómában kiadott művében az ajánlást de Monte kardinálisnak írta, azzal a kéréssel, hogy pártfogolja III. Gyula pápánál. Talán a nyomdász buzgalmá-

---

önmaga nem akara maradni benne, István deákot tete helébe.” TT, új folyam, 9(1910), 383 (lásd az előző jegyzetet). 1552 nyaráig volt Nádasdy familiáris kötelékében, lásd 1552. augusztusi levelét Nádasdyhoz.

[29] Bánffy János levele, 1660. máj. 23., MOL, Nádasdy levéltár.

[30] Báthory Gáspár levele, 1660. máj. 24., Uo.

[31] KUMOROVICZ–KÁLLAI, *i. m.,* II, 89. és 146.

[32] KIDRIČ, *i. m.,* 20, No 26.

ból, három helyen is ékesíti a kötetet a pápa címere. Könyveit „advenis ac peregrinis legenda” gyűjtötte egybe. Pártfogókul felsorolja Európa jó néhány és legtekintélyesebb kardinálisát, ennek alapján megkísérelték Georgievits itinerariumát nyomon követni. A valóságban ezek a főpapok a tridenti zsinatra gyűltek egybe, és a szegény peregrinus ott igyekezett jóindulatukat megnyerni. A segítség nem is maradt el, mert a következő évben (1553) egy újabb művéhez írt előszót, már egyenesen III. Gyula pápához, és 1554-ben megjelent Rómában a nagyon szép kiállítású zarándokok kézikönyve *(Specchio delle peregrinatione).* Gyakorlati útmutató ez a zarándoklatra való felkészülésről, az útnak indulásról, leírta benne a Szentföldet, mellékelt egy térképet is, és színes leírást ad a húsvét megünnepléséről Jeruzsálemben. Élete utolsó művében ismét felelevenítette ifjúkorának élményeit, azokat, amelyeket első könyvében írt meg és azóta se jelentetett meg újra. Új művet ezután már nem írt, 1555-ben újabb kiadást készített könyveiből, az ajánlás megnevezés nélkül íródott, „Al Romano pontefico”, tehát a mindössze kéthetes pápai interregnumban kelt, 1555 március–áprilisában, a megválasztásra kerülő új pápának ajándékul. *Specchió*jának új kiadását 1566-ban V. Pius pápának ajánlotta, és ez az utolsó adatunk a sokat szenvedett peregrinusról.

Végigtekintettünk Bartholomaeus Georgievits életén. Nem nagy, a korszak szellemi életét formáló egyéniség pályája bontakozott ki előttünk. Érdekessége azonban talán éppen ebben a középszerűségben rejlik. A kor kiemelkedő egyéniségeinek irodalmi működéséről, oktató és nevelő munkájáról viszonylag sokat tudunk. Georgievits csak egy a század szürke irodalmárai közül, aki nem valamely messze földön híres egyetem katedráján, nem is egész Európát behálózó levelezésével nevelte tanítványait, hanem – bár csak rövid ideig – egy dunántúli udvarházban. Az ifjaknak nagyobb része azonban így nevelődött, s hogy az udvarház nevelési rendje milyen volt, Georgievits érdekes adatokkal szolgál.

Ennél azonban többet is mond el a vándorliterátor életútja. A török terjeszkedésnek kitett, hősies harcok ellenére is, kénytelen-kelletlen a török hódoltságba görbedő népek értelmiségi középrétegének e képviselője európai hírnevét, népszerűségét éppen szülőföldje szomorú történelmi helyzetének köszönhette. Megpróbáltatásai, szenvedései e föld megpróbáltatásairól adtak hírt e szenvedéseket csak távolról szemlélők előtt, életsorsában egy kicsit e küzdelmes életű népek sorsát is megtestesítette. Ezért nyúltak műveihez későbbi korok nála nagyobb emberei is, olyanok, akiket a török áfium, népeik romlása, annak oka és orvossága különösen érdekelt, s akik történetesen éppen azon a tájékon működtek, ahol Georgievits is, mint Magyari István, a sárvári prédikátor, vagy Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér.[33]

(1972)

---

[33] TURÓCZI-TROSTLER József, *Az országokban való sok romlásoknak okairól* = UŐ, *i. m.,* 150–172; KLANICZAY Tibor, *Zrínyi Miklós,* Bp., 1964, 59. és 654.